

УДК: 894.

ОМОР АГАЙДЫН ОКУМУШТУУЛУК ЖАНА ИНСАНДЫК БЕЙНЕСИ
О.СОРОНОВ КАК ЛИЧНОСТЬ И УЧЕНЫЙ
O.SOORONOV AS A PERSONALITY AND SCIENTIST

Жамгырчиева Г.Т., ф. и. д., проф м.а., ОшМУ

Аннотация: Макалада окумуштуу жана акын О.Соороновдун өмүрү жана чыгармачылык жолу талдоого алынат жана илимий эмгектерине, поэтикалык чыгармачылыгына обзор берилет.

Аннотация: В статье ведется биографический анализ жизни и творчества ученого и поэта О.Сооронова, дается обзор научным трудам и поэтическим произведениям.

Abstract: The article provides a biographical analysis of the life and work of the scientist and poet O.Sooronov, gives an overview of scientific works and poetic works.

Ачык сөздөр: О.Соороновдун 80 жылдыгы, өмүр баяны, окумуштуулук бейнеси, илимий изилдөөлөрү, поэзиясы, котормочулугу, устаттыгы.

Ключевые слова: 80-летие О.Сооронова, биография, научный и литературоведческий портрет ученого, научные исследования, поэзиясы, переводчество, мастерство и его преемственность.

Key words: 80th anniversary of O.Sooronov, biography, scientific and literary portrait of a scientist, scientific research, poetry, translation, skill and its continuity.

Омор агайдын окумуштуулук жана инсандык бейнеси

Урматтуу конференциянын катышуучулары! Урматтуу Омор Сооронович! Сизди жана жамаатты бүгүнкү конференциянын ачылышы менен ОшМУнун эмгек жамаатынын жана өзүмдүн атымдан кызуу куттуктап коюуга уруксат этиңиздер!

Омор агай дегенде азыр 80 жылдык маарекесин өткөрүп жаткан улуу инсан Омор Сооронов агай жана көркөм адабий чыгармачылыктагы, атап айтканда, жазуучу К.Каимовдун ушул аталыштагы аңгемесиндеги Омор агайдын образы эске түшөт. Чыгармада Омор агай тамгаларды үйрөнүп алган, бирок аларды кошуп окууну билбеген мектепте куймакулуктугы менен «окуп» жүргөн баланы ата-энесинин алдындагы ыңгайсыз абалдан алып чыгып шар окууну үйрөткөн жаш мугалим туурасында сөз болорун билесиздер. Дал ошол агай сыяктуу биздин реалдуу турмуштагы замандашыбыз, азыр төрдүн көркү болуп турган Омор агайыбыз да жаш муундарды, окумуштууларды кагып-силкпей, ызаттап, мээрим менен түшүнүп мамиле жасаган устат илимпоз, тубаса педагог десек жаңылышпайбыз.

Юбиярдын замандашы жана жыйырма жылдан ашуун бир бөлүмдө олтуруп эмгектенген кесиптеши Мурат Мукасов менен агай тууралуу маектешкенде ал Омор агайдын инсандык бейнеси, адамдык сапаттары тууралуу, тактап айтканда, анын такыбалыгы, так, туура иштеп жана жашаган, чынчылдыгы, адилеттүүлүгү, ар нерсеге шүгүр келтирген сабырдуулугу тууралуу баса белгилеп айтты. Мындай пикирди Улуттук Илимдер Академиясынын Ч.Айтматов атындагы тил жана адабият институтунун кайсы кызматкеринен сурасак да бекемдери анык.

Агайдын окумуштуулук бейнесине токтолсок, өткөн кылымдын ортосунан тартып азыркы күндөргө чейин илим жолунда сапарын улап, КР УИАнын алгач уюшулуп иштеп жаткан мезгилиндеги, андан соңку жана СССР таркагандан кийинки оош-кыйыш, кыйынчылыкка мол, дурус каржыланбаган, көңүл бурулбай калган мезгилдериндеги бардык ысык-суугуна чыдап, илимдин фанаты катары кажыбас кайрат менен эмгектенип келди. Болгондо да каралып бүткөн темалар катары көңүлгө алынбай жаткан жумуштарга белсенип киришип, архивдик материалдар менен сыз, караңгы жерде кыштын суугуна, жайдын ысыгына карабай, ден соолугун тобокелге салып иштеген мээнетинин натыйжасы катары бир топ эмгектери жаратылды. Алсак, Мукай Элебаевдин жаңыча көз караштагы, деңгээлдеги

адабий портрети, улуу акын жана композитор Токтогул Сатылгановго арналган «Биз билген жана билбеген Токтогул» ж.б. илимий эмгектери буга күбө.

Агайдын өмүр жолуна токтолсок, Омор Сооронов Базар-Коргон районунун Гөлөгөн айылында 1940-ж. 28-февралда туулган. 1967-ж. Кыргыз мамлекеттик университетинин филология факультетин бүтүргөн. Эмгек жолун 1958-ж. Базар-Коргон басмаканасында арип терүүчү болуп иштөө менен баштаган, 1959-жылдан орто мектепте улуу пионер тарбиячысы, 1959-1962-жж. Советтик Армиянын катарында кызмат өтөп, 1967-ж. Жалал-Абаддагы А.С.Пушкин атындагы окуу жайына окутуучу болуп жөнөтүлгөн. 1969-1979-жж. жана 1981-жылдан тартып Кыргыз ССРинин ИА Тил жана адабият институтунун кичи илимий, илимий, улук илимий кызматкери, 1979-1981-жж. «Кыргызстан» басмасынын Оригинал-дуу көркөм адабият бөлүмүнүн башчысы, 1992-1995-жж. И.Арабаев атындагы КМПУнун улуу окутуучусу жана КУИАсынын улук илимий кызматкери болуп азыркыга чейин эмгектенип келүүдө. 1957-жылдан бери чыгармалары жарыкка чыгып келе жатат. Чыгармачылык жолун акын катары баштаган. «Тоолорумдун зыйнаты» биринчи поэтикалык жыйнагы 1971-ж. басылып чыккан. 1980-жылдан СССР Жазуучулар союзунун мүчөсү.

Омор Сооронов поэтикалык жыйнактардын, монографиялардын жана ар түрдүү макалалардын автору. Эки томдук «Кыргыз совет адабиятынын тарыхынын», жети томдук «Кыргыз адабиятынын тарыхынын» авторлошу болуп саналат. Кыргыз элинин бир нече кол жазма мурасын изилдеген. Эл агартуунун отличниги (1993), Кыргыз Республикасынын маданиятына эмгек сиңирген ишмер (1995), Кыргыз Республикасынын Илим жана техника боюнча мамлекеттик сыйлыгынын (2004), ошондой эле Мукай Элебаев атындагы адабий сыйлыктын ээси жана КУУнун Ардактуу профессору болуп саналат.

Агайдын илимий эмгектери: *«Мезгил жана талап: Адабий-сын макалалар»*. – Ф.: Кыргызстан, 1979, *«Манас трилогиясындагы эпикалык окуялардын сүрөттөлүшү өзгөчөлүктөрү: (Тоголок Молдонун варианты)»*. – Ф.: Илим, 1981, *«Согуш темасындагы кыргыз поэмаларынын сюжеттик мотивдери»*. – Ф.: Илим, 1982, *Молдо Кылычтын кол жазмаларынын илимий сыпаттамасы*: Атайын фонду. 1-китеп. – Б.: Манас таануу жана көркөм адабияттын улуттук борбору, 1998, *Молдо Кылычтын кол жазмаларынын илимий сыпаттамасы*: Атайын фонду. – 2-китеп. – Б.: Манас таануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору, 1998, *Мукай: Даректүү баян*. – Б.: Кыргызстан, 1998, *Калыгул, Арстанбек жана Касым Тыныстановдун кол жазмаларынын илимий сыпаттамасы*. Атайын фонду. – Б.: Манас таануу жана көркөм маданияттын улуттук борбору, 2001, *Мундуздар*. – Б.: ОсОО Лакпринт, 2002. *1505-жылы жазылган «Манас»*. – Б.: Айат, 2003, *Насаб-наама: 1855-жылы Кудаяркан жаздырган адамзаттын санжырасы*. – Б.: Мамлекеттик тил боюнча улуттук комиссия, 2003, *Казыбек жана Е.В.Поливановдун кол жазмаларынын илимий сыпаттамасы*. Атайын фонду. – Б.: Манастаануу борбору, 2004 ж.б.

Ал эми акын катары агайдын жарык көргөн китептери: *«Тоолорумдун зыйнаты»*: Поэмалар жана ырлар. – Ф.: Мектеп, 1971, *«Жүз»*: Ырлар жана поэмалар. – Ф.: Кыргызстан, 1976, *«Жараат сыры»*: Ырлар жана поэмалар. – Ф.: Мектеп, 1977, *«Тазалыкка чакырам»*: Ырлар жана поэмалар. – Ф.: Мектеп, 1979 ж.б. *Ырларым менин – сырларым: Ырлар жана поэмалар*. – Ф.: Кыргызстан, 1983. *Аруу дүйнө: Ырлар жана поэмалар*. – Ф.: Кыргызстан, 1985. *Кайрылуу: Ырлар жана поэмалар*. – Ф.: Адабият, 1990. *Эки тоголок: Ырлар*. – Б.: Адабият, 1993, *«Кыргызым ай, кыргызым! Ырлар»*. – Б.: Турар, 2008. ж.б.

Агай котормочулук менен да алектенген, котормолорунан алсак, Сайф ад-дин ибин Дамулло Шах Аббас Аксикенти жана анын уулу Нурмухаммед. Тарыхтардын жыйнагы (Мажму атут таворих). (Молдо Сабыр менен бирге) – Б.: Акыл, 1996, Магзуни (Зиябидин Максым). Фаргана хандарынын тарыхы). (Молдо Сабыр менен бирге) – Б.: Турар, 2007. Мындан Омор агайдын араб, фарси тилдерин билген аалымдык бейнеси дагы толукталат.

Окумуштуу өзүнүн Тоголок Молдонун манасчылык өнөрү тууралуу изилдөөсүндө өмүрүнүн аягына чейин улуу жомоктон кол үзбөй, башка чыгармачылыгы менен бирге манасчылыгын да өркүндөтүүгө аракет кылгандыгын, барган жеринде өзүнүн башынан өткөн түркүн татаал жана кызык окуяларды, эрдикке, эмгекке жана адилеттүүлүккө шыктандырган сонун

чыгармаларынан аңгемелеп, кай бир учурда «Семетей» айтып берип, угуучулардын көңүлүн ачып жүргөндүгүн эскертет. Тоголок Молдо жазгыч акын болгондуктан ал вариантын өзү жазып өткөргөндүгүн, аны башка манасчылардын варианттары менен салыштырып карап чыгуу өзүнчө кызык экендигин белгилейт. Бирөөгө айтып берүү менен өзү жазуунун ортосунда психологиялык ой-жүгүртүү, импровизациялоо үчүн түзүлгөн шарт жагынан, жалпы эле оюн кагазга так түшүрүүдөгү субъективдүү жана объективдүү маанилердин ортосунда айрым болушу мүмкүндүгүн айтат. «Манасчылар кудайдын амири менен түшүндө аян берилип, кокусунан эле жомокчу болуп калгандай түшүнүк беришсе, Байымбет түз эле кимден үйрөнгөнүн, кимден сабаты ачылганын, ал гана эмес, кагазга түшүрүү абалынан бериачык айтат», - деп белгилейт илимпоз:

Баатыр Манас султандын,
Тарыхын айтып башынан,
Тыныбектен үйрөнгөн,
Сабаты чыгып жашынан.
Семетей менен Манаска,
Башынан ойлоп күтүнгөн,
Кагаз,сыя өзүнөн,
Калтырбай жазып бүтүргөн.

Омор агай көрсөткөндөй, эгерде ал башынан салт болуп келе жаткан түш көрүү, кудайдан аян келүү сыяктуу жөрөлгөлөрдү колдогусу келсе: «Манастан» башталып, кай-кайсы орунда айтышып, кандай ырчы кошуп жамаганы баяндалат», - аттуу ырын жазып, андагы 31 манасчынын кимиси-кимден үйрөнгөндүгүн сыпаттамак эмес. «Тоголок Молдо өзү атаган манасчылардын көпчүлүгү менен замандаш болгон. Айтканын угуп, көпчүлүгүнөн үлгү алган. Ал 1937-жылы «Манас» үчилтигинин биринчи бөлүгү «Манастан» Манастын балалык чагы, 1934-жылы Көкөтөйдүн ашы («Семетей» бөлүгүндө айтылат), 1939-жылы Чоң казат, Кичи казат эпизоддорун жана жомокко салттуу болбогон Манастын ашы сыяктуу эпизоддорду жазып ТАИнин кол жазмалар фондусуна өткөргөн. Үчилтиктин биринчи бөлүгү толугу менен жазылып калбаганы менен баатыр Манастын балалык чагы, ал эр жетип, сырткы душмандардан коргогондугуна байланышкан негизги окуялар, башкы эпизод болуп саналган Көкөтөйдүн ашы бар. Тоголок Молдо менен Сагымбай Орозбак уулу азыркы манасчы Тыныбектин шакирттери болгондуктан алардын варианттарында окшошпуктар болушу менен катар Тоголок Молдонун өзүнө гана мүнөздүү өзгөчөлүктөр да бар. Манастын отуз эки атасын түпкү атасы түрктөрдөн бери саноо, кырк жигиттин жана кырк зардалдын (орун басарлары) ар биринин атына чейин атап чыгуу, ким анча кол менен келгенине чейин аныктап жазуу сыяктуу санжырачылык, зерикпей зергерленген тактыктар бар. «Кичи казат», «Көкөтөйдүн ашы», Сагымбай Орозбаковдон өзгөчөлөнүп турат. Үчилтиктин «Семетей» бөлүгүн Тоголок Молдо 1923-1940-жж. бөлүп-бөлүп жазып өткөргөн. Академиянын кол жазмалар фондусунда сакталып турган, «Семетейлердин» ичинен Тоголок Молдонуку эң толук варианттардан болуу менен Саякбай Карала уулунун вариантына теңтайлашып турат, аталган вариант көркөмдүк жактан бийик жана «Семетейге» салттуу болгон эпизоддору жеткилең иштелген дегенди түшүндүрөт, «Сейтек» бөлүгүн Тоголок Молдо өмүрүнүн аягында 1941-ж. 24-апрелде жазып өткөргөн, бөлүм жүзгө жакын гана бетти түзгөнүнө карабастан, «Сейтекке» тиешелүү окуялардын баарын камтыйт жана «Семетей», «Сейтек» бөлүмдөрү боюнча Тоголок Молдонун варианты экинин бири катары белгилүү орунда турат» - деп белгилейт окумуштуу.

Бүгүнкү ЖАМУнун Окумуштуулар кеңешинин Омор Сооронов агайга ардактуу профессор наамын ыйгаруу туурасында чечим кабыл алып, жалпы жамаат аракеттенип конференция өткөрүп жатышы Кыргызстан боюнча алып караганда маанилүү, алгылыктуу иш-чара экендигин жана бул иш-чара дагы башка мекеме, уюмдар тарабынан улантыларын басым жасап айткыбыз келет. Конференциянын ишине ийгилик каалайбыз!

Колдонулган адабияттар:

1. Кыргыз адабиятынын тарыхы, т. 9. – Б., 2012.
2. Сооронов О. Манас трилогиясындагы эпикалык окуялардын сүрөттөлүш өзгөчөлүктөрү: (Тоголок Молдонун варианты)”. – Ф.: Илим, 1981.
3. Сооронов О. Согуш темасындагы кыргыз поэмаларынын сюжеттик мотивдери”. – Ф.: Илим, 1982.
4. Сооронов О. Кайрылуу: Ырлар жана поэмалар. – Ф.: Адабият, 1990.
5. Сооронов О. Кыргызым ай, кыргызым! Ырлар. – Б.: Турар, 2008.